

TUNCELİ YAŞAYAN ALEVİLİĞİNDE TANRI-EVREN-İNSAN ALGILAYIŞI

Aydın DURDU

Giriş

İnanç sistemleri toplumlara birer ortak kanı sunmaları yanında birer evren ve toplum tasarımı da sunarlar. Yaratılışın ne şekilde başladığı ve devam ettiği, evrenin temelindeki itici güç, evrenin oluşum nedeni ile ilgili söylenceler bireylerin toplum içerisindeki davranış kalıplarının nasıl olması gerektiğine dönüşürler. Ruhun ölmezliği ve cennet-cehennem kavramı toplumun doğayla kuracağı ilişki türünü, doğanın bir meta mı yoksa içerisinde var olacak bir kutsallık mı olduğunu belirler. Yaratıcının, meleklerin ve çeşitli kutsallıkların cinsel kimlikleri, toplum içerisindeki cinsiyet rollerini ve bu rollerin önem derecesini belirler. Örneğin Tunceli Alevilerinde erkeğe nazaran kadının daha önemli olması toprağın ana, göğün baba olduğu söylencesinden, yaratıcının kadın olarak düşünülmesinden ve insan hayatının toprağa bağlı gelişmesinden kaynaklanır.

Klasik İslam anlayışı bize Hz. Âdem'in yaratılan ilk insan olduğunu söyler; ancak Tunceli Alevilerine göre Hz. Âdem'den önce de insanlar varolmuş, Hz. Âdem'den önce altı kavim yaşamıştır. Bunlar Cinler, Periler, Melekler, Ferişteler, Huriler ve çok iri yapılı oldukları için Öküz Aleyhselam ismi verilen kavimdir. Cinler, Periler, Melekler, Ferişteler, Huriler evlenmezler. Eğer bunlar evlenmiyorsa peki o zaman Hz. Havva nereden geldi de Hz. Âdem'le evlendi diye soran Tunceli Alevileri hiçbir peygamberin ve hiçbir kişinin kendi kanından olan birisiyle zina yapmayacağını söyleyerek Hz. Havva'nın Hz. Âdem'in ege kemiğinden yaratılışına karşı çıkar, bunu bir efsane olarak niteler. Tunceli Alevileri Hz. Havva'nın soyunu Hz. Âdem'den önce yaşayan Öküz Aleyhselam'a dayandırır. Kaynak kişi bununla ilgili olarak şöyle söylemektedir: “Diyorum ki Ana Havva Öküz Aleyhselam'ın kızıdır, Âdem'le evlenmiştir, Naciye Öküz Aleyhselam'ın torunudur, Hz. İbrahim'in kızıdır, bu insanlar bu şekilde çoğaldılar, yoksa Âdem Ata'nın bir göbek araya koyarak kızını oğluna vermesi mümkün değildir.”

“Yer gök tufan iken

Kandilde nur var iken

Deryada bir insan vardı

O insanı yarattık Allah'ın varlığını ispat etmek için” dizelerini Öküz Aleyhselam'ın varlığına kanıt olarak gösterir. Öküz Aleyhselam o günlerde dünya üzerinde toprak

bulunmadığı ve her taraf su ile kaplı olduğu için denizin altında yapılan bir kubbede yedi yıl yaşamıştır. Hz. İbrahim ve Hz. Havva Öküz Aleyhselam'ın çocukları olup Naciye ise torunudur. Kaynak kişiye göre zaten Hz. Âdem'in fazla kız çocukları bulunmamaktadır. Kendi oğullarına Öküz Aleyhselamın kızlarını almış ve bu evlilikler devam ettikçe de Öküz Aleyhselam'ın soyu erimiş ve tükenmiştir.

Tunceli Aleviliğine göre yaratılışın başlangıcında evren, yer, gök ve sudan oluşmakta, bu boşluğun ortasında ise bir kubbe bulunmaktadır. Anlatıma göre Cebrail binlerce yıl boşlukta dolaşmış ve konacak toprak bulamadığından gelmiş bu kubbeye konmuştur. O sırada içeriden bir ses gelmektedir. İçeriden gelen ses Cebrail'e "Sen kimsin?" diye sormuştur. Cebrail "Sen sensin, ben benim" diye cevap verince, nerede ise kanatları yanacak duruma gelmiştir. Cebrail kanatlarının yanmaması için havalanmış ve binlerce yıl boşlukta uçmuş, konacak bir yer bulamayınca aynı kubbenin üzerine ikinci kez konmuş. İçeriden aynı ses "Sen kimsin?" diye sorunca Cebrail de "Ben benim, sen sensin" şeklindeki aynı cevabı cevap vermiş ve yine kanatları yanmak üzereyken tekrar havalanmış. Binlerce yıl boşlukta uçtuktan sonra bu defa Cebrail'e bir vahiy gelmiş: "Sen kimsin? Diye sorulacak olursa "Sen yaratılınsın, ben de yaratılanım" diye cevap vermesi tembih edilmiştir. Üçüncü konuşmada Cebrail tembih edildiği gibi cevap verince, kubbenin kapıları açılmış, açılan kapıdan Cebrail içeri girdiğinde karşısına bir kadın çıkmıştır. Kadının başında bir taç, belinde bir kemer, her iki kulağında küpeler olduğunu görmüştür. Cebrail başındaki tacın ne olduğunu sorduğunda kadın "Başımdaki taç babam Muhammed Mustafa'dır", Cebrail belindeki kemerin ne olduğunu sorduğunda ise kadın "Belimdeki kemer kocam Ali El Murtaza'dır", Cebrail kulaklarındaki küpeleri sorduğunda kadın "Bu küpelerin biri oğlum Hasan, diğeri oğlum Hüseyin'dir", Cebrail kendisinin kim olduğunu sorduğunda ise "Ben Ana Fatma'yım" diye cevap vermiştir. Hemen hemen Anadolu Alevilerinin bütününde karşımıza çıkan bu klasik anlatımdan sonra kaynak kişi, Ana'nın Tunceli Aleviliği için çok kutsal olduğunu ifade etmekte ve şöyle devam etmektedir: "Bizim için Ana çok kutsaldır, her şey ana da mevcuttur. Hakikat, yani Allah da anada mevcuttur. Soruyorum size Allah dişi midir erkek midir? İşte Allah dişi olduğu için ana kutsaldır, her şey onda mevcuttur. ANA topraktır. Toprak çok kutsaldır ama gökten rahmet yağmayınca toprakta bir şey bitmez. Gök erkek, toprak dişidir. Eskiden beri dedeler toprak ana, gök babadır derlerdi. İşte 5'ler dediğimiz, Peçe-i Ali Aba dediğimiz Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan'dır. Bunların en üstünde Fatma(Fadime) Ana bulunur; çünkü ANA kutsaldır. Diğer dördü elin diğer parmaklarıyken, Fatma Ana elin başparmağıdır. O olmasaydı dünyada hiçbir şey olmazdı, üretim olmazdı, kalem tutulup yazı yazılamazdı." Diye devam etmektedir.

Bu söylemde dikkati çeken göğün baba, toprağın ana olarak nitelenmesi olup, bu düalist anlayış Pir Sultan'ın dizelerinde de karşımıza çıkmaktadır:

“Sordum sarı çiğdeme
Anan baban var mıdır?
Ne sorarsın be derviş
Anam yer babam yağmur.”¹

Yine Tunceli Alevilerine yakın bir bölgede, Malatya-Arapkir-Onar köyünde bulunan Ocak Tekkesinde dedelik yapan Hızır Dede'nin söylemiş olduğu deyiş de bu düşünceyi yansıtır niteliktedir:

Agırdan kaptım küreği
Dılkı dolaştı direği
Atam gök anam toprak
La İlahe İllallah
Ali Mürşit güzel Şah
Eyvallah Şah Eyvallah

Tunceli Aleviliğinde toprağın ANA olarak nitelenmesi oldukça yaygın bir inanıştır. Anadolu Aleviliğinin konuyla ilgili özelliklerinden en dikkat çekenini ise Hz. Ali'ye turap ismi verilmesi ve bu ismin toprak anlamına gelmesidir². Ancak Alevi söylencelerinde Hz. Ali'nin toprak olarak nitelenmesinin yanında Hz. Ali'nin toprakla musahip olmasından da söz edilir ki, bu söylence aslında yaratılışın temelindeki dört unsurdan bir tanesi olan toprağın ANA, Hz. Ali'nin dört unsurdan bir tanesi olan hava ile özdeşleşmesi, göksel niteliklerle anılması, söylencelerin genelindeki tutarlılık açısından, daha mantıklı gözükmektedir. Yazarın, Aydın-Bozdoğan'dan derlediği söylenceye göre: “Hz. Ali önce su ile musahip olmak ister. Su bütün mahlûkların kendisinden yararlandığını ancak bahar aylarında coşup bir sele dönüştüğünde etrafına zarar verdiğini söylediğinde, onunla musahip olmaktan vazgeçer. Daha sonra ateşle musahip olmak ister. Ateş dünyadaki bütün çiğleri pişirdiğini ancak bir kötü özelliği olduğunu, kontrolden çıktığında rüzgârın da etkisiyle, köyleri, kentleri yakabildiğini söylediğinde onunla da musahip olmaktan vazgeçer. En sonunda toprakla musahip olmak ister. Toprak dünyadaki bütün nebatların kendinde yetiştiğini, üzerine pisleyen, kendini kirleten insanlara gül verdiğini, hiçbir kötülüğünün olmadığını söylediğinde, Hz. Ali toprakla

musahip olmaya karar verir.”³ Aleviliğe ve “Bektaşiliğe göre de Tanrı, evreni ateş, toprak, yel ve sudan yaratmış; ateş, hava, toprak ve suyu sevgiyle birleştirerek insanı meydana getirmiştir.”⁴ Aleviliğe göre yaratılışın hava, su, ateş ve topraktan oluşması Antik Anadolu’da da rastlanan bir durum olup⁵, Alevi inancına göre insanın Tanrıya ulaşma yolunda kat ettiği aşamalar olan 4 kapı, yani şeriat, tarikat, marifet, hakikat aşamalarının en sonuncusu olan ve kâmil insan olanların ancak ulaşabileceği aşamanın simgesi topraktır. “Beka durumuna ulaşarak kul, Tanrı’nın varlığı ile ezeli ve ebedi birleşir, ezeli ve ebedi olur. Kişinin ruhundaki huzur, toprağın uzantısı durumundadır. Tanrı, cenneti onun üzerine kurmuştur... Bu aşamada ehli can toprak gibidir.”⁶ Tunceli Alevilerinde olduğu gibi Hz. Fatma’nın toprakla, Hz. Ali’nin gökle özdeşleşmesi, Sümer’lerde ve Türklerde Gök Tanrı, Yertanrı ve Antik Anadolu Kültürlerindeki benzer inancın devamı olarak günümüze kadar gelmiştir. Zaten Malatya’da çıkarılan Hitit kabartmalarında, toprağın ve bereketin anası kabul edilen tanrıça Kubala, o dönemde de göksel niteliklerle anılan Fırtına Tanrısının karısı olarak kabul edilmekte idi.⁷

Tunceli Aleviliğine göre Âdem’in yaratılışı arşı alada meydana gelmiştir. Âdem’den önce var olduğuna inanılan Öküz Aleyhselam soyunun bu yolu, yani Tunceli Alevilerinin deyişiyle Hak Yolunu yeterince yürütememesinden dolayı Hz. Âdem’in yaratılışı bir zorunluluk olmuştur. Bir tarafta ölüm, bir tarafta bayram, bir tarafta kasvet, bir tarafta sevinç varken bu kavimlerin hiç birisi buna dayanamamaktadır. Bu nedenle Allah tüm bu acılara dayanabilecek olan Âdem Ata’yı yaratmaya karar vermiştir. Allah, Âdem’i yaratmaya karar verdikten sonra Cebrail’i çağırır ve her köşeden bir parça toprak getir, bu toprakla Âdem’i yaratacağım, ruhumdan ruh, izanımdan izan, marifetimden marifet, her niteliğimden ona vereceğim ve sizler ona secde edeceksiniz demiştir. Bunun üzerine Cebrail, Mikail, İsrail, Azrail, Hz. Hızır’ın başkanlığında emredildiği gibi toprak getirip su ile yoğurup insan cesedini meydana getirmişler ve Allah, yaratılan bu cesede nefes vermiştir.

Âdem Ata arşı alada yaşamakta ve Öküz Aleyhselam’ın kızı Havva’yla evlendikten sonra Havva da onunla birlikte orada bulunmaktaydı. Ancak işledikleri bir suçtan dolayı ikisi de arşı aladan alınarak yeryüzüne indirildiler. Cezalandırılarak cennetten kovulma mitosunu hemen hemen tüm dinlerde ortak bir kurgu olmasına ve Havva Ana’nın bu suçun sorumlusu olarak görülmesine rağmen, Tunceli Aleviliği suçun bireysel olduğuna, yani sonuçta hurmayı, elmayı veya buğdayı yemesi için Havva Ana vermiş olsa bile, bunu yiyen Âdem Ata olduğu için Havva Ana’nın suçlu olduğuna inanmaz; bunu büyük bir haksızlık olarak görür. Kaynak kişi bunu cemden esinlenerek örneklemetedir: “Cemde eğer izinsiz bir niyaz(lohma)

yeniyorsa, suçlu onu yiyendir ve o kişi dara durur.” Bu nedenle suçlunun Âdem olduğuna inanılır.

Adem Ata'nın yaratılışından sonra Şit yaratılmış olup, Şit'in önemi, Anadolu Alevilerinin genel olarak soylarını ona dayandırmasından kaynaklanmaktadır. Anadolu Alevilerine göre Hz. Şit'in doğumu Âdem Ata ve Havva Ana arasındaki iddiayla meydana gelir. Yaygın söylenceye göre, Havva Ana çocuklarının kendi nefisinden, Âdem Ata ise kendi nefisinden meydana geldiğini iddia eder. Bunun üzerine her ikisi de kendi nefislerini bir küp içerisine koyarlar. Belli bir zaman geçtikten sonra Havva Ana sabredemez ve Âdem Ata'nın küpünü açarak küpü sallar. İçerisinde oluşan çocuğun bacağı bu nedenle sakatlanır, sakat bacağı nedeniyle çocuğa Şit ismi verilir. Daha sonra Havva Ana'nın küpü açıldığında içerisinden sadece çeşitli mahlûklar çıkar. Alevilerin neslinin sadece Âdem Ata'nın nefisinden meydana gelen Hz. Şit'ten gelmiş olmasının kanıtlanması için Hz. Şit'in evlenmesi gereklidir ki bu durumda diğer bir söylence devreye girer. Bu söylenceye göre Âdem Ata ve Havva Ana dünya üzerine indikten sonra belli bir zaman geçer ve Havva Ana Âdem Ata'ya hizmet etmemeye başlar, Âdem Ata'ya hizmet etmesi için Naciye gönderilir. Ancak Naciye geldiğinde Âdem Ata tarla sürmeye gitmiştir. Havva Ana kendi konumunu sağlamlaştırmak için Âdem Ata'yı kandırmaya karar verir, hiç yapmadığı şekilde yemek hazırlayarak tarlaya, Âdem Ata'nın yanına gider, onu çok sevdiğini, kendisinin üzerine eş almayacağına dair söz vermesini ister. Âdem Ata bir şey anlamamış olmakla beraber sesini çıkarmaz ve “Zaten dünya üzerinde bir sen varsın bir ben varım, tabî ki üzerine başka eş alamam” diyerek söz verir. Akşam olup da Âdem Ata eve geldiğinde Naciye ile karşılaşır, ama söz verdiği için onunla evlenemez, Naciye'yi oğlu Şit'e eş olarak alır. İşte genel anlayışa göre Aleviler Hz. Şit ve Naciye'nin çocuklarıdır ki bu nedenle kendilerine Güruhu Naci derler. Tunceli Alevilerinde ise kendi soylarını dayandırdıkları Şit'in yaratılışı farklı olup, bununla ilgili anlatılar ocaklara göre farklılık gösterse de genel anlamda ortaktır. Şit, Hz. Ali tarafından balçıktan yaratılmış, kendi ruhundan üflenmiş ve Tuba ağacının dibinde masum balçık bir nur olarak doğmuştur. Şit'in yaratılışı Âdem'in yaratılışından farklı olarak Hz. Ali tarafından meydana getirildiği için Şit'in Âdem'le bir ilişkisi bulunmamakta, dolayısıyla Tunceli Alevileri soylarını Adem Ata'ya değil Şit'e dayandırmaktadırlar.

Tunceli Aleviliğinin önemli unsurlarından olan yaratılış mitoslarından sonra diğer önemli bir unsur da Yaşayan Tunceli Aleviliğinin kült merkezleri olan Düzgün Baba, Munzur Baba inançlarının dayandırıldığı Nebilik-Velilik inançlarıdır. Tunceli Alevilerine göre Nebilik, Velilik ve Dervişlik ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken özelliklerdir. Evliyalar, yani Ehli Beyt soyundan gelenler hakla hak olan, yani can gözü açık olan kişilerdir. Dervişler, bu

anlamda Hakikatin sırrına ermiş, Şeriat → Tarikat → Marifet → Sırrı Hakikat olarak sıralanan Aleviliğin temel aşamalarının sonuna kadar gelebilmiş kişilerdir. Sırrı Hakikat aşamasına gelebilmiş olanlar gayben bilen kişiler olup, bunlara Batını de denilir. Gayben bilen Allah'tır; ancak Allah'ın nebileri ve velileri de gayben bilebilirler. Çünkü bu kişiler Hz. Ali'nin Evreni var eden ilk nurundan, ışığında gelmişlerdir. Bu nitelikleriyle nebiler ve veliler Kuran'ın "Allah'tan size emanet olanların kıymetini bilin" emrine uygun olarak kutsallaştırılmışlardır. Nebiler insanlara yol gösteren, rehberlik yapan; veliler ise keramet sahibi olan, mucize sahibi olan kişilerdir. Veliler, karşısındaki insanın içerisindeki iyiliği ve kötülüğü gayben bilebilirler. Çünkü bu kişiler Hz. Ali'nin Evreni var eden ilk nurundan, ışığında gelmişlerdir. Velilerin sahip olduğu keramet aslında Tanrının bir tezahürüdür; çünkü Tanrı insanda tezahür etmiştir. Bu nedenle Alevilerin Kâbe'si insandır, Hak insandır.

Tunceli Aleviliğinde Tanrı Kavramı ile Hz. Ali iç içe geçmiş iki olgudur ve Tanrıyla kastedilen Hz. Ali'dir. Bu nedenle Hz. Ali'nin nuru, dondan dona girerek zaman dışı bir nitelik kazanır. Her çağda yaşayan veliler de bu nedenle Hz. Ali'nin nurunun değişik görünüşlerinden ibarettir. Hz. Ali don değiştirerek Hızır olur, Munzur olur, Düzgün Baba olur ama görünenin altındaki gerçek; bunların hepsinin Hz. Ali olmasıdır. Bu inanç Tunceli Aleviliğinin temel düsturlarından bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır, buna inanmamak ise en büyük yanılğı olarak görülür. Geçmişte de Hz. Ali'nin kerametine inanmayan; ancak Hz. Ali'nin 400 yıllık ölüyü diriltmesinden, sopayı yere atıp yılanı dönüştürdükten ve büyük bir ateş yaktırıp içerisine girip de yanmadan içerisinden çıktıktan sonra kerametine inanmışlardır. Bu mucizelerden sonra Hz. Ali büyük bir ateş yaktırarak içerisine girer ve ateşi nur eder. Bu olaydan dolayı Aleviler ateşi söndürdük demezler, bunun yerine ateşi nur ettik derler. Çünkü ateş nurdur, söndürülmez, ancak nur edilebilir. İşte bu özellik, yani ateşe girip de ateşten zarar görmemek Hz. İbrahim'den ehlibeyte ve ehlibeytin soyundan gelen Hacı Kureş'e geçmiştir." İbrahim Peygamber, Hazreti Ali ve Seyit Mahmut Bir Kabir ateşte yanmamaktadır; çünkü ateş nurdur, bu kişiler de nurdandır. Nur olarak kabul edilen ateşin yine nurdan olan Hz. Ali ve onun soyundan gelenlere ermişlikleri ölçüsünde zarar veremeyeceğine inanılmaktadır.

Tunceli Aleviliğinde Ateşin kutsallığı oldukça yaygın bir inanıştır. Bu inanış, geçmişte, özellikle Hacı Kureş soyundan gelen dedelerin kaynar kazana ellerini sokarak lokma alıp dağıtmaları, ısıtılmış demiri ellerine almaları, ateş korunu avuçlarına alarak taşımaları, ateşin üzerine oturmaları gibi uygulamalarla pekiştirilmiştir. Bu kişiler ateşin üzerine oturduklarında ateşten çıkan alevin normal renkte olmayıp yeşil bir tona sahip olduğuna inanılmakta, Ehlibeyt soyundan gelen kişinin bu denemeyi yapıp başarılı olması

durumunda kurban kesildiği ifade edilmektedir. Kaynak kişi bu uygulamaların özellikle Kureşan Ocağına bağlı dedelerin bir özelliği olduğunu vurgulayarak bu özelliğin ehlibeytten, Hacı Kureş'e geçmesine bağlamaktadır. Bu nedenle Hacı Kureş'i daha yakından incelememiz gerekmektedir.

Kaynak kişimiz, Hacı Kureş isminin Zazaca orijinli olduğunu ve kelime anlamının kısa boylu, sivri kulaklı kişi anlamına geldiğini ifade etmektedir. Hacı Kureş, 730 yıllarında Bağdat'ta yaşayan ve asıl ismi Seyit Mahmut Bin Kabir olan bir veli olarak bilinmektedir. Hacı Kureş'in yaşadığı bu dönemlerde Seyit soyundan geldiklerini iddia edenlerden keramet göstermeleri istenir, eğer keramet gösterebiliyorlarsa bu kişilerin Ehlibeytten geldiğine inanılmıştır. Bu inancın nedeni ise yukarıda da ifade edildiği gibi keramet ancak ehlibeyte ait bir özellik olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Hacı Kureş'ten de bir keramet göstermesi, keramet olarak 7 gün 7 gece yanan ateşin içerisine girmesi istenmiştir. Hacı Kureş, isteği kabul edip yanına Mehmet isminde bir kişiyi alarak ateşin içerisine girmiştir. Hacı Kureş ve Mehmet isimli kişi, Hacı Kureş'in göstermiş olduğu kerametın sonucu olarak ateşten sağ kurtulunca o dönemin padişahı tarafından huzuruna çağrılmış, bu süre içerisinde neler gördüğü sorulmuştur. Mehmet, padişaha dönerek "Ateş diye bir şey görmedim. Kar gördüm, çiçekler gördüm. Seyit Mahmut bir kubbenin üzerine çıktı, beyaz bir elbise giyen bir kişiyle konuştu ve ellerimden tutarak beni senin huzuruna getirdi" demiştir. Bu anlatımdan sonra Padişah, Hacı Kureş'in ehlibeytten olduğunu ve ateşin içerisinde Hızır'la konuştuğunu anlamıştır.

Hacı Kureş, bu kerametinden sonra İslamiyet'i yaymak üzere Tunceli yöresine gelmiş, burada evlenerek çocuk sahibi olmuştur. Bu çocuklardan biri asıl ismi Şah Haydar olan Düzgün Baba, diğeri ise asıl adı Mustafa olan Munzur Baba'dır. Hacı Kureş'in iki tane de kızı vardır, bunlar bazı anlatımlara göre Güllü ve Ziyal, bazı anlatımlara göre Jele ve Haskare'dir. Bazı anlatılarda bu kişiler İslamileşmiş olarak Hatice Kübra ve Fatma-ü Zehra olarak da geçmekte olup⁸, bu kişiler de Munzur ve Düzgün gibi Tunceli Alevilerinin önemli kutsal kişilikleridir.

Hacı Kureş, Tunceli'ye geldiğinde ilk olarak Nazımiye ilçesine bağlı Zeyve köyüne yerleşir. Bir taraftan yörede yaşayan başka dinlere mensup kişileri ehlibeyt yoluna davet ederken diğeri taraftan da geçimini sağlamak üzere keçi beslemeye başlar. Zaman geçip de Düzgün Baba ve Munzur Baba büyüdüklerinde her ikisi de çobanlık yapmaya başlarlar. Düzgün Baba ve Munzur Baba, koyunları her yaylıma götürüp de getirdiğinde keçilerin önlerine atılan otu yememeleri Hacı Kureş'in dikkatini çeker, bunun nedenini merak eden Hacı Kureş, Munzur ve Düzgün'ü takip etmeye başlar. Hacı Kureş, Düzgün Baba'yı ve

Munzur Baba'yı takip ettiğinde bir gün bakar ki her ikisi de hangi ağaca Destur Şah derse o ağaç kış günü yeşermekte ve keçiler bu ağaçların yapraklarını yemektedirler. Derken, sürüdeki keçilerden bir tanesi ürkererek Düzgün Baba ve Munzur Baba'nın, Hacı Kureş'in kendilerini takip ettiğini fark etmelerine neden olur. Babalarından destur almadan keramet gösterdikleri için her ikisi de bu durumdan büyük bir utanç duyarak kaçmaya başlarlar; çünkü Tunceli Alevilerinde de, genel olarak Alevilikte olduğu gibi kişi ehlibeytten olsa dahi Şeriat→Tarikat→Marifet→Hakikat aşamalarından geçmek, pirden destur almak zorundadır. Düzgün Baba, ayağına giymiş olduğu lekenlerle* üç adımda olağanüstü bir mesafe kat ederek bugünkü Düzgün Baba Dağında sır olur. Munzur Baba ise kaçarak Ovacık'ta, Munzur Baba Gözelerine kadar gelir. Munzur Baba, babasından kaçıp Yeşilyazı'ya geldikten sonra Hüseyin Han denilen bir beyin yanında çobanlık yapmaya başlar. Munzur Baba, Hüseyin Han'ın yanında çobanlık yapmaya başladıktan sonra babasına karşı yaptığı hatanın da etkisiyle uzun süre keramet göstermemiş ve halk arasında sıradan bir çoban olarak yaşamaya başlamıştır. Munzur Baba, uzun bir süre çobanlık yaptıktan sonra Hüseyin Han, hacca gitmeye karar verir, evini, koyunlarını ve eşini Munzur Baba'ya emanet ederek hacca gider. Hüseyin Han, hac sırasında helvayı çok sevdiği için “Biraz helva olsaydı da yeseydim” diye içinden geçirir. Ağanın bu isteği Munzur Baba'ya ayan olur ve Ağanın karısına biraz helva yapmasını, Ağasının helvayı çok sevdiğini, bu helvayı ağasına götüreceğini söyler. Ağanın karısı, Munzur Baba'nın bu sözünü çok da önemsemez ve Munzur'un helva yemek için bunu uydurduğunu düşünür; ama yine de biraz helva yaparak Munzur'a verir. Helvayı alan Munzur Baba, bir anda elindeki helva dolu tabakla Hüseyin Han'ın yanına ulaşır, tabağı ağasına bıraktığı gibi bir anda yeniden Yeşilyazı'ya döner. Ağa çevresine bakar; ancak Munzur'u göremez. Helvanın hâlâ sıcak olduğunu gören ağa, bu işte bir hikmet olduğunu anlar ve helva tabağını köye geri götürmek için çantasına koyar. Hac dönüşü Ağa köye ulaştığında, köy halkı elini öpmek üzere Ağayı karşılar. Munzur da Ağanın tembih ettiği gibi koyunlara çok güzel bakmıştır. Süt sağdığı bakraçları omzundadır. Ağa, kendisini karşılayanlara “hacı ben değilim asıl hacı Munzur'dur, onun için onun elini öpün, hacı da odur, evliya da odur, eğer görürseniz bana da söyleyin, ben de onun ellerini öpeceğim” der. Bu sırada kabile bakraçla süt taşıyan Munzur'u görür ve elini öpmek üzere ona doğru koşmaya başlar. Kendisine doğru koşan kalabalığı gören Munzur, “ben ne suç işledim ki kalabalık beni kovalıyor” diyerek (Belki de sırrının ortaya çıkmasını engellemek için) kaçmaya başlar. Munzur, kaçarken bakraçtaki süt dökülmeye başlar, sütün döküldüğü her yerden su fişkırmaya başlar. Sonunda, bakracın

---

* Leken: Karda yürüyüşü kolaylaştırmak için ayağa takılan bir tür araç.

kırkınıcı sallanışında, Munzur'un elindeki büyük bakracın hepsi birden dökülür, Munzur gözelerinin en bygnden süt fişkirmaya başlar, Munzur Baba da bir daha gzkmemek üzere bu gzede kaybolur.

Kaynak kişiye göre Munzur kelime olarak "temiz" anlamına gelmektedir; nk Munzur'un içerisinde kaybolduğu su berraklık, zela, temizlik, iman demektir. Günümüzde gayri ahlaki davranışlar içerisinde bulunan kişilerin o kutsal mekna gitmesi berrak suyun daha bulanık akmasına, bu kutsal mekânın kirlenmesine neden olmaktadır.

Tunceli Alevilerine göre tarih içerisinde yedi kişi sır olmuştur. Bunlar Hz. Ali, Hızır, Düzgün Baba, Munzur Baba, Hz. İsa ve adı sayılamayan diğerleridir. Sır olan bu kişilerin mezarları belli değildir. nk sır olan bu kişiler ölmemiştir. Kaynak kişiye göre Irak'ta Necef'te Hz. Ali'nin Türbesi olduğu iddia edilen caminin Amerikalılar tarafından bombalanıyor olmasının, Anadolu Alevileri için özel bir anlamı bulunmamaktadır; nk kendi cenazesini kaldıran Hz. Ali lmemiş, sadece sır olmuştur. Bu nedenle sır olan bir kişinin mezarının olması da mümkün değildir. Hz. Ali gibi Hz. İsa, Hızır, Munzur Baba ve Düzgün Baba'nın da mezarları belli değildir. İnsanlar, Munzur Baba'ya veya Düzgün Baba'ya, sır oldukları yerin kutsal olduğunu düşünerek gitmektedirler.

Anadolu'da, dağlar hep kutsal kabul edilen kimselerin meknı olarak bilinmektedir. Bu dağların bir kısmında gerçekten kimi velilerin mezarları bulunmaktayken, çoğunluğu antik dönemlerin kült merkezlerinin dinsel değişiminin sonucu olarak oluşmuşlardır. Örneğin, Niğe'de bulunan Hasan Dağı, Haçlı Seferinde Haçlılara karşı savaşmış, ama askerlerinin çoğunu kaybettiğinden bu dağa çekilmiş olan Hasan Bey'in adından kalmadır. Anadolu'da bulunan türbelerin yanında antik kült merkezlerine sıkça rastlanması bu anlamda bir tesadüf değildir. Düzgün Baba, pek çok özelliğiyle Eski İnan Halklarının Tanrı Mithra'sına ait kültün devamı niteliğindedir: Mithra'da geniş otlakların sahibi ve çobandır, Düzgün de, Mithra oğullar veren bir tanrıdır, Düzgün'de ocuk sahibi olmak için ziyaret edilen bir kült merkezidir, Mithra insanlar arasındaki anlaşmazlıklarda yargıç durumundadır, Düzgün'de yöre halkı arasında anlaşmazlık durumlarında yargıç olarak kabul edilir, Mithra savaşdır, Düzgün de taşlaşmış olarak hala var olduğuna inanılan toplarıyla aynı özellikleri gösterir, Mithra'nın sular tanrıçası bir kız kardeşi vardır, Düzgün'n de Haskar isimli su ile özdeşleştirilmiş bir kardeşi vardır. Mithra, her gün atlarıyla güneşi çekmektedir, Düzgün'n de Astore Kimet denilen atı vardır. Mithra'ya günün ilk ışıklarında dua edilir, Düzgün'e de günün ilk ışıkları dştgnde dua edilir. Vaftiz, Ekmek-şarap ayini gibi Hristiyanlığın temeli olan inançları Mithraizmden alan Hristiyanlık gibi⁹ araştırma bölgemizin de bu dinden etkilenmiş olması olasıdır.

Eski kült merkezlerinin günümüz türbelerine dönüşmesi, dinlerin yayılma biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Yeni dinin önderleri kendilerine taraftarlar yaratmaya çalışırlarken, çoğunlukla karşılaşılan eski kltle çatışma yerine, onların kavramlarını kendi kavramlarına dönüştürerek yayılma yolunu seçmişlerdir. İslamiyet'in bölgede yayılmasıyla beraber İslamiyet'in heteredoks yorumu benimsenmiş, daha çok İnan halklarına ait olan Mithraizmin kült merkezleri olma özellikleri taşıyan yöredeki birçok kült merkezleri gibi Munzur ve Düzgün Baba ziyaretleri de İslami bir kimliğe bürünmüştür.

Munzur, Düzgün, Hızır ve Hz. Ali, Tunceli Alevilerinin birer kurtarıcısı olarak algılanmaktadır. Bunlardan Düzgün ve Hz. Ali savaşçı özellikleriyle Hızır ise daha çok darda kalanların yardımcısı oluşuyla birbirlerine yakın kişiliklerdir. Hz. Ali'nin Zlfıkar'ı, Düzgün'n ise savaş topları vardır. Düzgün'n de Hz. Ali gibi diğer bir ismi Haydar olup Haydar Arapça'da aslan anlamına gelir. Düzgün'n de Hz. Ali gibi bir atı olup, adı Astoro Kimet'tir. Aynı şekilde Hızır da Tunceli Alevileri arasında beyaz atlı kurtarıcı olarak bilinir. Hatay Arap Alevilerinde olduğu gibi¹⁰, Hızır, denizlerin karayı basmasına engel olduğuna dair bir inanç olmasa da, Tunceli Alevilerinde Hızır yine de su ile özdeşleşmiş özellikler gösterir, Hızır günü sabah güneş doğmadan çeşmeden alınıp içilen suyun şifalı olduğuna inanılır. Su ile özdeşleşmiş, su kültünün birçok özelliğini taşıyan Hızır gibi Munzur da Munzur ayı ile özdeşleşmesi açısından benzer özellikler taşır.

Munzur Baba'nın bulunduğu gözelerden ve Düzgün Baba'nın sır olduğu Düzgün Baba Dağından birer su kaynağı çıkarak Tunceli merkezinde birleşir. Munzur Baba Gzelerinden ıkan Munzur ayı ile Düzgün Baba Dağından gelen Harık ayının birleştiği nokta halk arasında büyük bir kutsallığa sahiptir. Bu kutsallığın sonucu olarak bu noktaya Hızır Gölü ismi verilir. Tunceli Alevilerinin Hz. Ali'nin birer yansıması olarak kabul ettikleri Hızır, Munzur ve Düzgün Baba sır olan yedi kişidendirler ve bunlar aslında aynı kişi olup, bu da Hz. Ali'den başkası değildir. Evren var olmadan var olan, don değiştirerek bir Hızır olan, bir Munzur olan keramet ehli odur. Munzur ile Hızır'ın aynı kişi olduğu düşüncesinin bir yansımasını da, Munzur ayı'na Hızır'ın suyu denilmesinde görüyoruz.

Resim 1: Munzur Güzeleri

Munzur’la özdeşleşen Munzur Çayı, Tunceli Alevileri arasında kutsal kabul edilmekte ve suyunun şifalı olduğuna inanılmaktadır. Bu nedenle Hızır’ın Suyu da denilen Munzur Çayının kenarında Nevruz’da kurban kesmek, niyaz dağıtmak, mum yakmak ve çaydan alınan suyun eve getirilerek eve, özellikle bereketi artıracak inancıyla hayvanların ağıllarına serpmek yaygın bir inanış olarak belli bir yaşın üzerindeki Tunceliler arasında karşımıza çıkmaktadır.

Şehrin girişinde, Munzur ile Harçık Çayının birleştiği yere halk arasında Hızır Gölü denmektedir. Buraya bu ismin verilmesinin nedeni olarak geçmişte Hızır olduğuna inanılan aksakallı bir kişinin burada görülmesinden söz edilir. Bu nedenle günümüzde bu mekân bir Hızır Makamı olarak kabul edilir ve ritüellere konu olur. Tunceli Alevilerine göre aslında Hızır’ın Makamının nerede olduğu pek önemli değildir. Yeter ki kişinin kalbi temiz olsun, gözyaşı dökerek içini temizlesin, nerede çağırırsa Hızır orada hazır; çünkü Tunceli Alevilerine göre su nasıl dışımızı temizliyorsa içimizi de ancak dökeceğimiz gözyaşları temizleyebilir.

Resim 2: Hızır Makamı

Hızır’ın bir diğer adı da Bozatlı Hızır’dır. Hızır ebedidir, her şeyi yaratan Rabbi Âlemdir, Hızır ve Rabbi Âlem birdir. Hızır dondan dona geçerek insanlara gözüdür, iyilik yapan, iyi insan olan, gözyaşı döken her iyi insan Hızır’ı görür; ancak farkında olmaz. Keramet ehli insanlar Hızır’la açık seçik olarak görüşürler, normal insanlar ise eğer iyi insan olmayı başarmışlarsa, Hızır’ı don değiştirmiş olarak görebilirler. Bununla ilgili anlatılan bir söylence şöyledir: “Zamanında Tunceli’de keramet ehli bir seyit yaşamış. Hızır’ı görmeyi çok arzu edermiş. Seyidin arzusunu gören Hızır, ona haber göndererek filanca yerdeki değirmenin yanına gel demiş. Seyid, değirmenin yanına gittiğinde Hızır’la değil her zaman

gördüğü komşusuyla karşılaşmış. Aynı olay iki defa tekrarlamış ve nihayet üçüncü defa karşılaştıklarında komşusu Hızır'ın kendisi olduğunu söylemiş.”

Tunceli Alevilerine göre Hızır her zaman karşılaşılan bir komşu, bir arkadaş olarak gözükebilir. Önemli olan kişinin başı darda olanı kurtarabilmesidir. Tunceli Alevilerine göre Hızır insanın içindedir. İçindeki nefsi ve kötülüğü öldüren insan, Hızır'ı görmese bile Hızır onu görür, onu kazadan beladan korur.

Tunceli Alevilerince Hızır, sosyal dayanışmanın Tanrısal kaynağı ve devindirici gücü olarak görülmekte, bir anlamıyla da Enel Hak düşüncesinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Hızır'ın toplumsal dayanışma ve toplumsal hayattaki önemi nedeniyle her yıl Hızır için üç günlük Hızır orucu tutulur, Hızır inancı bu ritüeller aracılığıyla tekrarlanarak bir sonraki kuşağa aktarılır. Hızır inancı ile toplumsal hayat arasındaki sıkı ilişki nedeniyle sonraki kuşağa aktarılan Hızır inancı, beraberinde sosyal dayanışma fikrinin de aktarılması sonucunu doğurmaktadır.

Hızır Gölü'nün mitolojik özelliği, bu mekânın Tunceli Alevilerinin temel ibadet merkezlerinden birisi olmasıyla her an güçlendirilmektedir. Her türlü dinsel ihtiyacını bu mekândan karşılayan Tunceli Alevileri buraya gelerek kurban kesmekte, mum yakmakta, ırmağın kenarındaki ağaçlara bez bağlamaktadırlar.

Tunceli Alevilerine göre, Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Ay Ali, Güneş Muhammed'le özdeşleştirilir. Bunun nedeni Güneşin görünür, somut olması nedeniyle nebilikle özdeşleştirilmesi, ayın ise ışığının sanki bir perde arkasından geliyormuşçasına Batını bir algılamaya neden olması, yani görünenin arkasındakini kapsayan velayet kavramıyla açıklanmaktadır. Bu düşüncenin sonucu olarak son yıllara kadar Kızılbaş Alevilerde yaygın olan güneşe niyaz etme ritüeli gelişmiştir ki, bu ritüeli Tunceli yaşlıların hala devam ettirdiklerini görmekteyiz. Yaşlılar bu durumu, çoğunun sandığı gibi güneşe tapmadan değil güneşin dünya hayatının temeli olmasından ve Tanrısallığın, nurun güneşte tezahür etmesinden kaynaklandığını ifade etmektedirler. Bu düşüncenin sonucu olarak Velayetin sembolü olan ayın, tutulması, tanrısallığın insandan uzaklaşması olarak değerlendirilmekte ve ay tutulmasının insanlara kötülük getireceğine yakın tarihe kadar inanılmaktaydı. Tunceli yaşlıları arasında hala devam eden bu inanış, Antik Anadolu uygarlıklarında da bulunmakta olup Malatya'da çıkarılan Hitit kabartmalarında bulunan kanatlı güneş kursu taşıyan Güneş Tanrısı ile sivri şapkasının tepesinde hilal bulunan kanatlı ay tasvirleri, bu dönemde güneş ve ay tanrılarına ibadet edildiğini göstermektedir¹¹.

Nevruz törenlerinde, yumurtalar tüm renklere, yani gökkuşağının tüm renklerine boyanır; çünkü gökkuşağı Hz. Ali'nin kuşağıdır. Bu nedenle bu renkler kutsaldır, içerisinde her renk vardır, her toplum vardır, hiçbir ayırım yapmadan yumurtalar tüm renklere boyanır.

Hz. Ali'nin doğum günü olarak kutlanan Nevruzun Tunceli Alevilerinde algılanış biçimi kaynak kişinin ağzından şöyle ifade edilmektedir: “Nevruzda bir nergis, kokulu güzel bir insan gelecek, bu insan kaleleri ve insan haklarını korumak için gelecek. İnsanlara iyilik ve doğruluk için rehberlik etmek üzere gelecek. Dünyayı ve tabiatı güzelleştirmek için gelecek. İnsanları değiştirdiği gibi doğayı da değiştirecek. Tabiatın dengesini bozanlara karşı da savaştacak, insan haklarını kim ihlal ediyorsa onlara karşı da savaştacak. Bu insan işte Hz. Ali efendimizdir. Demirci Kava veya başkası olamaz. Zaten Hz. Ali Nevruzda doğmuştur. Nevruz sadece Hz. Ali'nin değil İsa'nın da doğum günüdür, Muharrem ayının içerisinde. Zaten Alevi felsefesinde Hz. Ali de Hz. İsa da aynı kişidir. Hz. Ali diyor ki, ben Musa olarak geldim, İbrahim Peygamber olarak geldim, İsa olarak geldim, Davut olarak geldim, Muhammed olarak geldim, kimse beni fark etmedi. Âdem olarak geldim kimse beni fark etmedi.” Kaynak kişiye göre aslında bir nur olan Hz. Ali, eğer İslamiyet'in ilk yıllarında ana rahmine düşmeseydi, yani bir insan olarak bu dünyaya gelmeseydi, ilelebet var olan Hz. Ali'ye insanlar inanmayacaktı. Bu nedenle Hz. Ali'nin doğumu bir şart olmaktan çok insanların onun sırrına inanması için bir zorunluluktu.

Hz. Ali ile eşitlik, insan hakları gibi günümüz siyasal kavramlarının iç içe geçmesine bir örnek de herhangi bir kaynaktan teyit edemediğimiz ama yörede Hz. Ali'nin söylediğine inanılan şu anlatıdır: “Ben insanları zorla İslamiyet'e sokmak için öldürmedim. Dört peygamberin dördü haktır. Benim savaşım din savaşı değildir. İnsanları sevdim, insan sevgisiyle doldum, krallara karşı mazlumun ahını savundum, dört kitabı hak görüp yetmiş üç millete aynı gözle baktım, eline, beline, diline, eşine, aşına sahip olanların yanında oldum.”

Tunceli Alevilerine göre toplum için mücadele eden Hacı Bektaş Veli, Hz. Ali ve Atatürk birdir. Bunların hepsi Hz. Ali'nin nurundan gelmiştir. Kaynak kişi, Hacı Bektaş Veli'nin ölmezliğini ve Hz. Ali'nin nurunu taşıdığını şöyle açıklamaktadır: “Hacı Bektaş Veli hakka yürüdüğünde, bir kişi gelerek Hacı Bektaş'ı yıkar ve defnetmek için götürmek üzereyken, halk dayanamaz ve o kişinin yüzüne bakar, karşılarında duran Seyyit Mahmut Bir Kabir'dir, bir daha baktıklarında, karşılarında duran Hacı Bektaş'ın kendisidir. Hem Ali'dir hem Bektaş'dır hem Veli'dir. Bu nedenle bunların doğduğu günler farklı olsa bile Hz. Ali'nin doğum günü olarak kutlanan Nevruz hem Hacı Bektaş, hem İsa, hem de Hz. Ali'nin doğum günü olarak kutlanır.

Tunceli Alevilerinin evren-toplum-birey tasarımını bize en iyi yansıtan ölüm inançları, ölü gömme biçimlerinde ortaya çıkmaktadır. Tunceli Alevileri ölen kişinin gerçekte ölmediğine, “Don Değiştirdiğine”, “Hakka Yürüdüğüne” inanırlar. Bu inancın sonucu olarak veya başka bir okuma biçimiyle gerçek hayatın inancı inşa etmesi olarak, ölümler yataklarıyla, yorganlarıyla, hayatlarında kullandıkları, sevdikleri eşyalarıyla beraber, ayaklarına mutlaka çorapları giydirilerek defnedilirler. Defin işleminde, Anadolu’da sıklıkla karşımıza çıkan ve kaynağını Eski Anadolu uygarlıklarından alan, ölünün yanına demir para, altın koyma gibi uygulamalar da bulunmaktadır. Ölümün bir son olmayıp değişik bir şekilde bu hayatın devamı olduğu düşüncesi, ruh anlayışında da karşımıza çıkmaktadır. Reenkarnasyon düşüncesine sahip olan Tunceli Alevilerine göre “Ceset ölür ama ruh ölmez. Çünkü evrendeki her şey tanrının bir görünümü olup, her şey birbirine bağlıdır. Her şeyin hareket halinde olduğu evrende hiçbir şey yok olmayıp sonunda her şey tanrıyla bütünleşmektedir. Ruh birden fazla defa dünyaya gelir. Ruh insanların güzelliğine, iyiliğine göre, yani eline beline diline sahip olması, insanlar arasında fark gözetmemesi, kul hakkı yememesine göre ölen kişi eğer iyi bir insansa bir insan olarak tekrar bir bebek, masum olarak hayata dönecektir. Eğer iyi bir insan değilse hayvan donunda hayata dönecektir.” Ruhun tekrar dünyaya döndüğü düşüncesi atasözlerine de yansımış olup, çok kızılan, sinirlenilen kişiye “Domuz sıfatına giresin” denilir. Kaynak kişimize göre, katillerin ruhları, dünyaya köpek donunda tekrar gelecektir. Bu nedenle bu gibi toplum tarafından olumsuzlanan davranışları gerçekleştiren bireylerin cenaze törenlerine kimse katılmamakta, ancak yakın çevresi tarafından defin edilmektedir. Tekrar hayata dönen ruhun hangi donda olduğunu bilmek ancak evliya mertebesine yükselmiş insan-ı kâmillerin bilebilecekleri bir şeydir; sıradan insanın bunu bilebilmesi olanaksızdır. Ölen kişinin ruhunun, ölümden sonra kırk gün boyunca evini ziyaret ettiğine inanılmakta, ruhun kendisi için, akrabaları ve ailesi tarafından “Kırklar Lokması” denilen lokmanın fakirlere dağıtılıp dağıtılmadığını izlediğine inanılmakta, bu davranış ise önemli bir sosyal dayanışma aracı olarak hala yaşatılmaktadır.

Tunceli Alevilerinin inancının temellerinden olan Hz. Ali’ye niyaz etme düşüncesiyle, ölen kişinin sol eli göğsün üzerine konulup, sağ el de onun üzerine getirilerek, ölünün niyaz edecek şekilde, başı Kâbe’ye dönük olarak, kuzey-güney yönünde, sırtüstü gömülür.

Tunceli Alevilerinin inanç sistemini bize en iyi yansıtan uygulamalardan bir tanesi de ölünün kefenlenmesinde karşımıza çıkmaktadır. Ölüye öncelikle ahret gömleği denilen ve beyaz renkli olan bir kefen giydirildikten sonra Hz. Ali’nin kuşağı denilen, yetmiş iki millete aynı gözle bakmayı ifade eden, içerisinde yedi rengi barındıran yedi kat kefen giydirilir.

Tunceli Alevilerinin inanç temellerini oluşturan uygulamalardan bir diğeri de mum yakma olup, nasıl ziyaretlere mutlaka mum yakılması şartı varsa aynı şart ziyaret edilen mezarlar için de geçerlidir. Bu nedenle yeni yapılan mezarlarda birer mum yakma yeri yapılmaya başlanmıştır. Gerek türbe ziyaretlerinde ve ölünün bulunduğu odada, gerek se mezarlarda mum yakmanın, Tunceli Alevilerinde oldukça yaygın olarak karşımıza çıkması kaynağını, Alevilerin inanç temellerinden bir tanesi olan nur inancından almakta ve bu inanç Tunceli Alevilerince Kuran'ı Kerim'in Nur Suresi'nin 35. ayeti ile 36. ayetlerine¹² dayandırılmaktadır.

Ölünün hala gerçek hayattakine benzer bir hayat sürdüğü düşüncesiyle mezar ziyaretlerinde dağıtılan yiyeceklerden bir kısmı özellikle elma veya portakal, ölü hakkı düşüncesiyle mezara bırakılır. Aynı şekilde mezar ziyaretlerine bir bardak ve sürahi ile su götürülerek bir kısmı mezara döküldükten sonra bardak ve sürahi mezara bırakılarak fakirlerin bu bardağı ve sürahiyi götürüp kullanılması sağlanır. Mezarlıkta yemek vermek ya da mezara fakirlerin alması amacıyla kullanılacak eşyalar bırakmak, inancın yerine getirilmesi olduğu gibi toplumsal dayanışmanın sağlanmasına yönelik davranışlar olarak da değerlendirilmelidir.

SONUÇ

Genel olarak tüm Anadolu Aleviliği için geçerli olan Antik Anadolu kültürlerinin, Ortadoğu ve Asya kültürlerinin senkretize edilerek Alevilik olarak sistematize edilmesi, Tunceli Aleviliği için de geçerli olmaktadır. Tunceli Aleviliğinin, örneğin Batı Anadolu Aleviliğinden farklı gözükmesinin sebebi, merkezi otorite ve Ortodoks İslam'dan coğrafyası gereği daha az etkilenmiş olması ve antik kültürleri günümüze kadar yaşatabilmiş olmasıdır.

Tunceli Aleviliğini, yöre ile ilgili çalışmalarından bildiğimiz Ertuğrul Danık'ın dediği gibi¹³ bir nevi panteon olarak ta düşünmek mümkündür; çünkü Tunceli Aleviliğini Hızır, Munzur, Düzgün Baba, Baba Mansur vb. gibi tanrısal nitelikler yüklenmiş kişiliklerden bağımsız anlayabilmek mümkün değildir.

Tunceli Aleviliğine ait söylencelerde, Ağalık sistemi ile halk yığınları arasındaki çatışmayı izlemek mümkündür. Örneğin Munzur efsanesinde Ağanın, hac dönüşü kendisini karşılayanlara asıl eli öpülmesi gerekenin Munzur olmasını söylemesi bir anlamda halkın Ağalık otoritesini ret etmesi olarak da yorumlanabilir. Ağalık otoritesi yanında Tunceli Söylencelerinde geçen Osmanlı ve Selçuklu sultanlarının, panteonun çeşitli kişiliklerine ait kerametler karşısında tutundukları tavırlar da yine Tunceli Aleviliğinin merkezi otorite karşısındaki meşrulaşma araçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Velilerin

gösterdiklerine inanılan kerametler, kaynağını dinlerden ya da din dışı inanç sistemlerinden alsalar da kerametler bir anlamda acımasız ve insanı ve içerisinde yaşanan toplumu hesaba katmayan, doğa ve toplum yasalarının baskısından kurtulma isteğine dayanır. Bu anlamda keramet ve söylenceler bir nevi ideoloji olarak da değerlendirilmelidir.

Toplumsal dayanışmacı ve henüz anaerkil toplum düzenini az da olsa devam ettirmekte olan Tunceli Aleviliğine ait söylencelerde, hatta genel olarak Anadolu Aleviliğinde kadının yerinin büyük önem taşıdığını görmekteyiz. Ana Fatma, Yaratılış ve evliyalar ile ilgili söylencelerde karşımıza çıkan bu durumu, toplumsal dayanışmacı ve anaerkil toplum yapılanmasının ideolojisi olarak değerlendirmek mümkündür.

Tunceli Yaşayan Aleviliğinin birçok yönüyle Panteist bir anlayış olduğu söylenebilir; çünkü yöredeki kutsallaştırmalardan, tanrısal nitelikler yüklenen Munzur Baba, Düzgün Baba, Hızır gibi kişilikleri doğayla özdeşleştirmeleri, “Kimi rüyamda gördüysem, kime kanaat getirdiysem evliya odur, sır odur, nur odur” diyen kaynak kişinin düşüncesinde, kâmilleşen insanın Tanrıyla bütünleşeceği ve her şey Tanrı’dan sudur etmiştir inancından, bunu çıkarsamak mümkündür.

KAYNAK KİŞİLER

- 1- Zabit Güler, 58 Yaşında, ilkokul mezunu, emekli, Tunceli’nin yerlisi
- 2- Musa Yıldız, 80 Yaşında, okur-yazar, Tunceli’nin yerlisi
- 3- Zeynel Abay, 68 Yaşında, İlkokul mezunu, Tunceli’nin yerlisi
- 4- Kemal Polat, 44 Yaşında, Lise mezunu, Memur, Tunceli’nin yerlisi
- 5- Fatma Polat, 40 Yaşında, İlkokul mezunu, Ev hanımı, Tunceli’nin yerlisi
- 6- Hıdır Günhan, 55 Yaşında, Tunceli’nin yerlisi
- 7- Murat Özkan, 40 Yaşında, Memur, Tunceli’nin yerlisi

KAYNAKÇA

---

¹ ÖZTELLİ, Cahit. (1983). Pir Sultan Abdal (Yaşamı ve Bütün Şiirleri) (I. Baskı). Sf.279 İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.

² ER, Piri. (2003). Anadolu Aleviliği'nde Hz. Ali Algılayışı. Yol Bilim Kültür Araştırma, 26, 113-120.

³ ER, Piri. (1998). Geleneksel Anadolu Aleviliği. Sf. 44, Ankara: Ervak Yayınları.

⁴ DURDU, Aydın. (2002). Batınlıkta Varlık Kavramının Anadolu'daki Kökleri. Yol Bilim Kültür Araştırma, Sf. 23.

⁵ DURDU, Aydın. (2002). Batınlıkta Varlık Kavramının Anadolu'daki Kökleri. Yol Bilim Kültür Araştırma, Sayı: 23.

⁶ ÖZMEN, İsmail. (2000). Simgeler Kenti Bektaşilik. Sf.143, 1. Baskı Ankara: Matsa Basımevi.

⁷ KINAL, Firuzan. (1983). Eski Anadolu Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

-
- ⁸ ÖZCAN, Mesut. (2003). Düzgün Baba'da Evliyalar Üzerine Söyleşi. Munzur, Sayı:15
- ⁹ HANÇERLİOĞLU, Orhan. (1993). Dünya İnançları Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ¹⁰ DURDU, Aydın. (2003). Hatay Arap Alevlerinde Eren İnancı ve İnanç Merkezleri. Yol, Sayı:23, sf. 23.
- ¹¹ KINAL, Firuzan. (1983). Eski Anadolu Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ¹² ÖZTÜRK, Dr. Abdülvahap. Kur'an-ı Kerim ve Meali. Ankara: Emek Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık.
- ¹³ DANIK, Ertuğrul. (2001). Dersim Mitolojisinin Kaynak ve Kökenleri Hakkında Bir Deneme. Ankara: Ervak Yayınları.
- MD2004.0096 Kültür ve Turizm Bak. Araştırma ve Eğitim Gnl. Müd. İhtisas Arşivi
- MD2004.0097 Kültür ve Turizm Bak. Araştırma ve Eğitim Gnl. Müd. İhtisas Arşivi
- MD2004.0098 Kültür ve Turizm Bak. Araştırma ve Eğitim Gnl. Müd. İhtisas Arşivi
- MD2004.0099 Kültür ve Turizm Bak. Araştırma ve Eğitim Gnl. Müd. İhtisas Arşivi
- MD2004.0100 Kültür ve Turizm Bak. Araştırma ve Eğitim Gnl. Müd. İhtisas Arşivi
- MD2004.0101 Kültür ve Turizm Bak. Araştırma ve Eğitim Gnl. Müd. İhtisas Arşivi
- MD2004.0102 Kültür ve Turizm Bak. Araştırma ve Eğitim Gnl. Müd. İhtisas Arşivi
- MD2004.0103 Kültür ve Turizm Bak. Araştırma ve Eğitim Gnl. Müd. İhtisas Arşivi